

Päivi Kytömäki

FUN Suomen yliopistokirjastojen verkosto – yhdessä vahvempia ja osaavampia

Suomen yliopistokirjastojen verkosto täytti viime vuonna 25 vuotta. Neljännesvuosisadassa verkosto on saanut paljon aikaa ja ollut vaikuttamassa keskeisten palveluiden syntyyn: ensimmäisen yhteisen kirjastojärjestelmän hankinta, Linnea2-konsortio, FinELib, informaatiolukutaidon opetus, KDK ja Finna, bibliometriikka ja avoin tiede. Kuinka yliopistokirjastojen yhteistyön synty ja millainen on tieteellisten kirjastojen yhteisön kehitys?

Suomen yliopistokirjastojen neuvosto perustettiin 22. 5. 1996. Miten tähän päädyttiin? Mennäänpä ajassa reippaasti taaksepäin.

Kehitys ennen FUN:ia

Opetusministeriö ohjasi Suomen tiede- ja korkeakoulupolitiikkaa toisen maailmansodan jälkeen voimakkain ottein. Ministeriöön oli perustettu tiede- ja korkeakouluyksikkö, jonka piiriin myös tieteelliset kirjastot kuuluivat. Ministeriön alaisena toimi Tieteellisten kirjastojen lautakunta 1950-luvulta 70-luvun alkuun.

Sen jälkeen perustettiin Tieteellisen informoinnin neuvosto Tinfo vuonna 1972 ja se jatkoi toimintaansa vuoteen 1991. Tinfosta tuli opetusministeriön asiantuntijaelin ja sen vaikutus yliopistokirjastojen kehittämiseen oli merkittävä.

Tinfon tehtävänä oli koordinoida kirjastoverkon toimintaa ja edistää tieteellisten kirjastojen ohjeiden, säännösten ja standardien kehittämistä. Jäseninä oli ministeriön tiede- ja korkeakouluyksikön edustajia ja kirjastojen johtajia. Vuonna 1974 opetusministeriön yhteyteen perustettiin tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö, jonka tehtävä oli kehittää tieteellisille kirjastoille yhteinen atk-järjestelmä, mikä toteutuikin.

Ilman Tinfoa tieteelliset kirjastot olisivat olleet varsin yksin kirjastotoiminnan kehittämisessä: Tinfon kautta kirjastot saivat opetusministeriöltä niin strategista tukea, budjettiohjausta kuin usein käytännössä jopa operatiivistakin ohjausta. Tinfon komiteamietinnöt ohjasivat esimerkiksi tilojen, luetteloinnin, sisällönkuvilun, tilastoinnin, tietokantojen ja kokoelmien kehittämistä.

1990-luku ilman voimakasta ohjausta

Tinfoa seurasi vuonna 1991 Tietohuollon neuvottelukunta, jonka ote tieteellisten kirjastojen kehittämiseen oli lähinnä ehdotava. Valtakunnalliset kirjastotehtävät keskitettiin vuonna 1991 Kansalliskirjastoon, samoin tieteellisten kirjastojen atk-yksikkö siirrettiin Kansalliskirjaston vastuulle.

Tieteenalikirjastojen koordinoitua tehtyä keskuskirjastotehtävät lakkautettiin vuonna 1996.

Käytännössä 1990-luvulla ministeriö jätti yliopistokirjastojen kehittämisen yliopistojen sisäiseksi asiaksi, mikä oli ymmärrettävää. Se kuitenkin synnytti pelon joidenkin yliopistokirjastojen kehityksen pysähtymisestä ja yhteistyössä tapahtuvan kehittämisen vaikeutumisesta.

Yhteistyö voimistuu ja SYN syntyy

Yliopistokirjastoilla oli voimakas tahtotila ja visio yhteisten palvelujen tarpeesta ja yhteisen äänen luomisesta ministeriön suuntaan, mutta virallista foorumia päätöksille ei ollut. Tähän tarpeeseen perustettiin Suomen yliopistokirjastojen neuvosto SYN. Esikuvana nimelle oli hiukan aikaisemmin perustettu Suomen yliopistojen rehtorineuvosto. SYN:in nimi

muuttui 2018 Suomen yliopistokirjastojen verkostoksi FUN:iksi.

Alussa neuvosto käsitti vain kuusi kirjastonjohtajaa, vaikka toiminta kohdistui koko yliopistokirjastojen kenttään. Olin itse jäsenenä ensimmäisessä SYN:in ryhmässä ja olimme intoa täynnä. Tunsimme toisemme hyvin ja kirjastomme olivat tehneet vuosikymmeniä yhteistyötä.

Hyvä yhteistyö sai aikaan maailmanlaajuisesti ainutlaatuisen saavutuksen, yliopistokirjastojen yhteisen kirjastojärjestelmän. Palkkasimme yhteistyösihteerin ja sovimme kustannustenjaosta sen jälkeen, kun Kansalliskirjasto ei enää sitä maksanut. Pian neuvosto käsitti kaikki johtajat ja sillä oli työryhmä.

FinELibin synty

1990-luvun lama oli verottanut voimakkaasti yliopistojen tieteellisten lehtien määrää. Vuonna 1993 yliopistorehtoreiden neuvosto asetti asian takia jopa hätätoimikunnan. Jotkut kustantajat kuten Academic Press tarjosivat lisensoitavaksi elektronisia lehtipaketteja, ja muut kustantajat tulivat vähitellen perässä.

Sen sijaan että jokainen yliopistokirjasto olisi tehnyt oman sopimuksen, näimme paremmaksi yhteislisenssit ja Kansalliskirjaston osaavan henkilökunnan hoitamat keskitetyt sopi-

Yliopistokirjastoilla oli voimakas tahtotila ja visio yhteisten palvelujen tarpeesta ja yhteisen äänen luomisesta ministeriön suuntaan.

musneuvottelut. Ministeriö piti ideaa kannatettavana ja lyhyen hankevaiheen jälkeen ministeriö vakiinnutti Kansallisen elektronisen kirjaston eli Finnish Electronic Libraryn, FinELibin, osoittaen sille vuosittaisen keskitetyn rahoituksen. Toimintamalli oli maailmanlaajuisesti uutta ja sen esittelyä pyydettiin vuosikausia eri maihin.

Linnea2-konsortion luominen

Toinen 1990-luvun suuri ponnistus oli yhteisen kirjastojärjestelmän vaihto, joka saatiin lopulta toteutettua vuonna 2001. Järjestelmän vaihto modernimpaan teknologiaan vaati sekä Kansalliskirjaston verkkopalveluilta, kirjastoilta ja yliopistojen IT-palveluilta paljon työtä infrastruktuurin, rahoitussopimusten ja vastuiden määrittelyssä. Näitä asioita hoitamaan perustettiin Linnea2-konsortio. Aluksi kukin yliopisto hankki oman keskustietokoneen kirjastojärjestelmää varten, mutta myöhemmin konepalvelut ostettiin Tieteen tietotekniikan keskukselta (CSC). Vuonna 2018 Linnea2-konsortio hajosi, kun osa kirjastoista siirtyi avoimen lähdekoodin järjestelmään ja osa uuteen kaupalliseen järjestelmään.

Informaatiolukutaidon opetus alkaa

2000-luvun alussa oli nähtävissä, että elektroniset opiskeluaineistot ja verkko-opiskelu olisivat pian arkea. Yliopistokirjastoissa nähtiin tarve informaatiolukutaidon opetukselle. Tavoitteena oli integroida informaatiolukutaidon opetus yliopisto-ope-

tiolukutaidon opetus yliopisto-opetukseen ja määritellä osaamistavoitteet. Vuonna 2005 yliopistoille luotiin minimitason suositus informaatiolukutaidon oppiainesten sisällyttämiseksi uusiin tutkintorakenteisiin. Suositukset uudistettiin 2012 ja nyt puhuttiin laajemmin tiedonhankinnasta myös tutkijoille sisällön laajentuessa avoimen julkaisemiseen ja julkaisujen arvioinnin työkaluihin. Niihin palaan myöhemmin.

2000-luvun loppua leimasi varautuminen yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen rakenteellisiin muutoksiin, jotka vaikuttaisivat myös kirjastopalveluihin. Ministeriö valmisteli näitä muutoksia hankkeessa nimeltä Yliopistokirjastojen rakenteellinen kehittäminen. Ja niitä muutoksiahan tuli ja ne vaikuttivat kirjastoihinkin.

KDK-hanke käynnistyy

2000-luvun lopussa oli huomattavasti jännittävämpääkin tiedossa. Valtioneuvosto oli tehnyt periaatepäätöksen kansallisen tietoyhteiskuntapolitiikan tavoitteista vuosille 2007–2011. Yhdeksi Arjen tietoyhteiskunta-toimintaohjelman hankkeista tuli ministeriön johtama Kansallisen digitaalinen kirjasto -hanke (KDK). Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalvelut ja CSC olivat keskeisiä toimijoita hankkeen ideoinnissa ja valmistelussa, mutta myös Yliopistokirjastojen neuvostolla oli mahdollisuus osallistua KDK:n valmisteluun johto- ja ohjausryhmätasolta eri työryhmiin saakka antaen osaamistaan ja

oppien valtavasti itsekin.

Kunnianhimoisena tavoitteena oli luoda arkistoille, museoille ja kirjastoille yhteinen hakupalvelu, digitoida priorisoidut aineistot ja toteuttaa aineistojen pitkäaikaissäilytys. Yhteinen hakupalvelu Finna on ollut kansallisessa käytössä vuodesta 2016 lähtien. Suomi oli tehnyt tiikerinloikan tietoyhteiskunnan kehittämisessä.

Bibliometriikkapalvelut

2000-luvun alussa oli selvästi havaittavissa julkaisujen arvioinnin tulevan yhä tärkeämmäksi tutkimuksen arvioinnin osa-alueeksi. Omassa kirjastossamme Oulun yliopiston kirjastossa teimme päätöksen paneutua bibliometriikkaan jo varhaisessa vaiheessa. SYN teki saman päätöksen. Aloitimme yliopistokirjastojen henkilökunnalle yhteisen bibliometriikan koulutuksen vuonna 2012. Vedin itse koulutuksesta vastaavaa tutkimuksen tuen työryhmää. Bibliometriikkaseminaari on järjestetty vuosittain siitä lähtien. Mukaan seminaarin järjestämiseen ovat liittyneet OKM, CSC ja Suomen Akatemia.

Tässä yhteydessä on puhuttava myös Julkaisuforumista, JUFO:sta, joka aloitti hankkeena vuonna 2010 ja se vakinaistettiin Tieteellisten seurain valtuuskunnalle 2012. Unifi esitti yliopistokirjastojen neuvoston osallistumista JUFO:n ohjausryhmään heti alusta alkaen ja se on toteutunut.

Yliopistokirjastojen palveluista on tullut merkittävä resurssi yliopistojen tutkimuksen RAE-arvioinneissa (Research Assessment Exercise). Kirjastot

**Yliopistokirjastojen neuvosto
esitti jo vuonna 2012
Suomen Akatemialle, että se
edellyttäisi tutkimustulosten
avointa julkaisemista
rahoittamiltaan
tutkimuksilta.**

keräävät julkaisutiedot ja niillä on keskeinen tehtävä julkaisutietojen valmistamisesta sekä ulkopuolisten tekemiä arviointianalyseja varten että myös itse analyysien teossa.

Vastuullinen tiede ja avoimuus

Kirjastoilla on tärkeä tehtävä yliopiston tuloksen kannalta ennakoivassa toiminnassa. Palaan tiedonhankinnan opetukseen, joka on myös mukana tohtorikoulutuksessa. Opetus kattaa nyt hyvinkin syvälle menevät tiedot paitsi tieteellisiin julkaisuihin pohjautuvasta arvioinnista myös tutkijan ja tutkimuksen näkyvyydestä, tutkijatunnisteesta, tieteellisen lehden valinnasta, avoimesta julkaisemisesta ja rinnakkaistallentamisesta aina lehtien kirjoittajamaksuihin saakka. Nyt tämä kaikki kulkee vastuullisen tieteen alla, johon kuuluu vastuullinen tutkimuksen ja tutkijan arviointi.

Vastuulliseen tieteeseen kuuluu tieteen avoimuus. Neuvosto oli mukana perustamassa Finnish Open Access eli FinnOA-työryhmää 2004. Yliopistokirjastojen neuvosto esitti jo vuon-

na 2012 Suomen Akatemialle, että se edellyttäisi tutkimustulosten avointa julkaisemista rahoittamiltaan tutkimuksilta.

Seuraavana vuonna SYN teki opetus- ja kulttuuriministeriölle esityksen Open access -politiikan tarpeellisuudesta ja rinnakkaistallentamisen käytönotosta. Ministeriö perustikin hankkeeseen Tutkimuksen tietoaisteot alatyöryhmän nimeltä Tiedonsaataavuus. Vuonna 2018 työryhmä laati suosituksen kirjoittaja- eli APC-maksukäytännöistä. Nyt kirjastot neuvovat avoimen julkaisemisen kysymyksissä ja tarjoavat alustan rinnakkaistallentamiselle.

Yhteistyön merkitys

Kerrottakoon, että jo Tinfon komiteamietinnössä vuonna 1978 todetaan, että tieteellinen ja tekninen tieto ovat kansallinen voimavara ja niiden tulisi olla esteettömästi kaikkien saatavissa. Open access -ajatus oli olemassa jo siis yli 40 vuotta sitten.

Neuvoston työtapana on ollut luoda verkosto, joka paneutuu johonkin aiheeseen, esimerkkinä vaikkapa tutkimuksen arviointiin. Näin oppiminen ja osaamisen jakaminen on ulottunut kaikkiin kirjastoihin. Osaamisen jakamista on vahvistettu myös mentorointihjelmalla ja henkilökuntavaihoilla. Osallistuminen kansainvälisten kirjastojärjestöjen toimintaan on ollut myös merkityksellistä.

Keskeisin kumppani on Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalvelut, jolla on varsin laajaa osaamista tietotekniikasta julkaisumaailmaan. Muita tärkeitä kumppaneita ovat olleet AMKIT-konsortio, CSC, Tieteellisten seurain valtuuskunta, Unifi, omat yliopistoyhteisöt, opetus- ja kulttuuriministeriö ja Suomen Akademia. Heille kaikille mitä parhaimmat kiitokset arvokkaasta yhteistyöstä.

Yliopistokirjastojen tuottama arvo asiakkaalle tiivistyy seuraavaan:

- luotettava tieto
- informaatiotaitojen tuottaminen
- kulttuurinen pääoma
- tutkimuksen näkyvyyden edistäminen.

Vuonna 1996 neuvoston arvoina olivat keskinäinen luottamus, yhteisen hyvän löytäminen ja halu kehittyä yhdessä kaikkien hyväksi. Toivon, että tämän arvopohja säilyy edelleen FUN:in toiminnassa.

Päätän puheenvuoroni presidentti Sauli Niinistöä siteeraten. Hän lausui seuraavaa tämän vuoden suurlähtetiläpäivillä. Vaihtakaa mielessänne Eurooppa-sanana sijalle Yliopistokirjastojen verkosto:

”Eurooppa tarvitsee omaa voimaa. Voima edellyttää yhtenäisyyttä, päätäväisyyttä, sitoutumista yhteisesti vallittuun linjaan ja toimeenpanokykyä”.

Esitän yliopistokirjastojen verkostolle lämpimät onnittelut ansiokkaiden toimintavuosista ja onnea tuleville vuosille! ♦

Kirjoittaja

PÄIVI KYTÖMÄKI

ylikirjastonhoitaja (emerita) 1988–2015